

Koldingbogen

ÅRSTAL:	2012
FORFATTER:	Birgitte Dedenroth-Schou
TITEL:	Slotshaven ved Koldinghus og dens videre skæbne.
KORT RESUME:	Dronning Dorothea skabte slotshaven, som de efterfølgende konger arbejdede videre med. Blev solgt 1749 og helt nedlagt o. 1850.

DEN STORE SLOTSHAVE VED KOLDINGHUS OG DENS VIDERE SKÆBNE

AF BIRGITTE DEDENROTH-SCHOU

På Brauns og Hogenbergs prospekt over Kolding, der kan dateres til 1587, er det som oftest den store have neden for Staldgården, der fanger opmærksomheden. Haven afgrænses i syd omtrent af nuværende Klostergade, i øst af Munkegade, i vest af Slotsgade. Haven ses på prospektet, som den så ud på kong Frederik 2.s tid, men de første oplysninger om den stammer fra Dronning Dorotheas tid, og hun har her fået skabt den første renæssancehave i Danmark, således som Jens Sjerup Hansen har beskrevet det i sin bog "Koldinghus Slotshave. Dronning Dorotheas haver ved Koldinghus" fra 1995.

Der er ingen tvivl om, at Dronning Dorothea, Christians 3.s dronning, som sammen med Christian 3. boede fast på Koldinghus 1545-1549 og sammen med ham udvidede det til en moderne kongebolig, var initiativtageren til en have på Koldinghus, men vi har desværre kun meget få kilder om dens udseende i hendes levetid.

Jeg har her forsøgt at danne mig et indtryk af havens udseende og omfang fra de første oplysninger om den, til den endeligt nedlægges i midten af 1800-tallet, da området bygges.

Christian 3., der var gift med Dronning Dorothea fra Sachsen-Lauenburg, blev konge af Danmark i 1536. Han var den første reformationskonge, og i forbindelse med reforma-

tionen blev alle klostre i Danmark nedlagt og deres jord henlagt under kronen, således også Gråbrødreklostret i Kolding, hvis kirke var placeret dér, hvor Klostergade løber i dag. Munkene var fordrevet i 1529, og allerede i 1530 var man i gang med at udnytte klostrets ejendom til andre formål, da slottets kok fik en grund på området. Vi kender meget lidt til dette gråbrødreklosters udseende og aktiviteter, men ved alle middelalderlige klostre var der nyttehaver med krydderurter og andre planter, der kunne bruges som medicin, og grøntsager og frugttræer, hvis afgrøder brugtes i den daglige husholdning.

I 1545 omtales i et brev fra det kongelige kancelli "slottets abildgård" beliggende ved Koldings østre grav. Det kan meget vel være en del af klostrets gamle have, som kongemagten nu havde overtaget. Denne have blev i 1546 udvidet, da lensmanden på Hindsgavl dette år fik ordre til at sende en båd til Koldinghus med frugttræer. I 1551 bliver 4000-5000 enebærstager sendt fra Elholm Len til Kolding. Begge dele fremgår af kancelliskrivelse. Enebærstagerne kan være brugt til at indhegne haven. En særlig usikkerhedsfaktor ved disse tidlige oplysninger om haven er, at der faktisk kan være tale om to forskellige haver, en mindre lige ud for Koldinghus sydfløj og den større ud for Staldgårdens sydfløj. Begge kan ses på prospektet fra 1587, men i

Brauns og Hogenbergs prospekt over Kolding 1587.

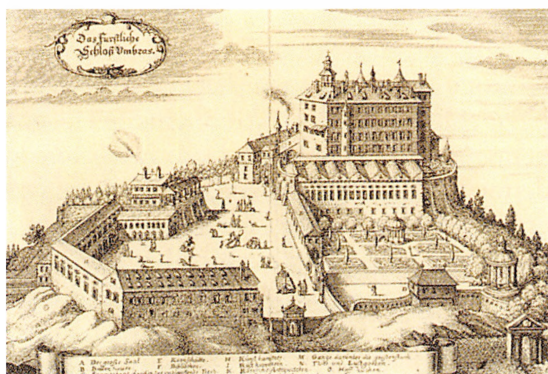
perioden 1546-1551 var der byggearbejder på Koldinghus' sydfløj, og det vil være usandsynligt, at man har arbejdet med den lille have på dette tidspunkt. Den må først være anlagt efter at byggeriet var færdigt. Et brev fra lensmanden Iver Krabbe fra 1551 om, at borgerne nu godt må købe og bebygge Gråbrødre-klostrets grund, kunne godt hænge sammen med, at man på dette tidspunkt har defineret den store haves omfang og indhegnet den.

Der er ingen tvivl om, at det var Dronning Dorothea, der fik ideen til den store have –

selv om den ofte senere betegnes ”kongens have”. Det står i teksten til Brauns og Hogenbergs prospekt: ”Dronning Dorothea bærede denne fæstning med en elegant prydelse ved en yndefuld have”. At Dronning Dorothea interesserede sig for planter og havedyrkning viser et brev, som hun i maj 1551 sendte fra Københavns Slot til Birgitte Gøye på Herlufsholm, hvor hun beder om planter ”som vi kan sætte udi baljer” – såsom merian, basilikum, nelliker, cypres, gul viol og andre slags gode urter.

Dronning Dorothea havde et særligt nært forhold til Kolding og Koldinghus, fordi hun fra 1548 havde fået udlagt Koldinghus Len som en del af sit livgeding – hendes forsørgelse, når Christian 3. var død. Det har uden tvivl gjort hende særlig interesseret i at gå i gang med langsigtede projekter på slottet.

Dronning Dorothea var i sagens natur internationalt orienteret. Hun var selv født i Sachsen-Lauenbürg, et område, der lå mellem Lübeck og Mecklenburg, og hendes datter Anna blev i 1548 gift med den betydningsfulde hertug August af Sachsen, der fra 1553 arvede titlen kurfyrste, og hun besøgte gentagne gange kurfyrstehoffet, der holdt til i Dresden. Her har hun uden tvivl hørt om italienske haver, ikke mindst den storslåede Villa d'Este ved Rom, der blev anlagt i 1550, og måske om haven ved Schloss Ambras ved Innsbruck, hvor en italiensk inspireret lukket have, en "giardino segreto", i 1560'erne blev anlagt til Phillipine Welser, der var gift med storhertug Ferdinand 2. af Tyrol. Dorothea

Haven ved Schloss Ambras ved Innsbruck fra Ehrenfried Kluckert: *European Garden Design*, 2005.

Maleri forestillende Dronning Dorothea på slottet Sondershausen.

har nok også drøftet haver med Christian 3.s brødre Adolf og Hans, der anlagde haver ved henholdsvis Haderslevhus og Gottorp.

Under et ophold hos datteren Anna i Sachsen i 1560 aftalte Dronning Dorothea

med sin gode ven grev Günther af Schwarzburg i Sondershausen i Thüringen, at han skulle skaffe hende en gartner. Hun rykkede ham i nytåret 1561, og han lovede at sende en til hende. Om det skete ved vi ikke, men hun var under alle omstændigheder i gang med haven, for hun beder i et brev til svogeren hertug Hans den Ældre på Haderslevhus i 1562 om at måtte låne hans skifertækker til at færdiggøre sit lille lysthus på Koldinghus. Lysthuse var en nyskabelse i Danmark i midten af 1500-tallet efter inspiration fra Tyskland. Dronning Dorothea kan også have drøftet sine haveplaner med Jørgen Rosenkrantz, lensmand på Koldinghus 1555-1559. Han kendte også til Dresden-hoffet, hvor han havde været livvagt for kurfyrst Moritz. Det var Jørgen Rosenkrantz, der byggede renæssanceslottet Rosenholm på Djursland i 1559 og formentlig i 1565 det lille lysthus "Pirken-tavl", der stadig findes i haven.

Koldinghus var det første danske kongeslot, der fik en slotshave. Først i 1569 fik Skanderborg Slot en have, og Frederiksborg Slot fik først sin i 1584. Og det første lysthus i Danmark var i haven ved Koldinghus. På Gottorp Slot er der også i den såkaldte Vesterhave afbilledet et lysthus i Brauns og Hogenbergs gengivelse af slottet ca. 1588. En præcis datering af det har jeg ikke kunnet finde.

På grund af de få skriftlige kilder er det vanskeligt at vide, hvor meget Dronning Dorothea nåede at gøre ved slotshaven, inden hun blev syg og flyttede til Sønderborg, hvor hun døde i 1571, men hendes søn Frederik 2. var også meget haveinteresseret og arbejdede videre med haven ved Koldinghus.

I de kongelige breve nævnes i 1573 kálhave, abildgård og humlegård ved Koldinghus,

Frederik 2. Kopi efter Hans Knieper. Museet på Koldinghus.

men Frederik 2. sørgede først og fremmest for, at der var personale til at passe og udvikle haven. Han ansatte i 1578 urtegårdsmanden Hans Skotte til at passe haven sammen med 2 svende om vinteren og 3 om sommeren. Hans Skottes kone havde ansvar for kálhaverne og en humlegårdsmand, Morten Polle, blev også ansat i 1578.

I Pontoppidans Danske Atlas fra 1769 står om Koldinghus, at Frederik 2. udvidede den kongelige urtehave i 1586, med "nogle afbrændte borgeres pladser, som dertil for vederlag blev indtagne". Branden, der ødelagde dele af Slotsgade og Østergade, fandt sted i 1583. Lensmanden Henrik Below fik efter branden påbud om at rejse et plankeværk

Haven på Brauns og Hogenbergs prospekt fra 1587.

omkring kongens have. Ved samme lejlighed forbød Frederik 2. borgerne i Slotsgade at bygge højt og opsætte vinduer i deres huse, så de fik udsigt over kongens have. Forbuddet gentages et par år efter. Af andre breve fremgår det, at Frederik 2. var meget ivrig for at få nye planter. I 1587 købte han selv frugttræer i Holland.

Braun og Hogenbergs prospekt over Kolding fra 1587 kaldes også Rantzaus prospekt, fordi det var Henrik Rantzaus forbindelse med Braun, der sikrede, at flere danske byer kom med i værket *Teatrum Urbium*. Rantzaus godkendte personligt prospektet over Kolding i begyndelsen af 1587. Han var først Christian 3.s (fra 1556) og siden Frederik 2.s statholder i hertugdømmerne, og samtidig var han leder af ridderskabet i hertugdømmerne.

På prospektet er den store have syd for Staldgården meget detaljeret gengivet. Den øverste stærkt stigende del af haven op mod Staldgården er tilplantet med frugttræer, mens den fladere terræn er udlagt til dyrkning af frugtbuske, kål, løgplanter og rodfrugter – en stor køkkenhave efter datidens målestok. Haven er på i alt ca. 36.000 m².

Midt i haven lå den egentlige lysthave. Lysthuset er efter Braun og Hogenbergs gengivelse i 2 etager og grundmuret. Lysthaven i Koldinghus-haven er uden sammenhæng med den øvrige have. Lysthaven var til forskel fra den nyttige middelalderhave et sted, man nød at opholde sig og dyrke selskabelighed. Den hører renæssancen til og er et tegn på ændringen i hoffets liv.

På prospektet kan man også se, at der er haver syd for urtehaven. Så sent som i 1614 nævnes "klosterhaven". Den kongelige urtehave gik faktisk længere mod syd end den nuværende Klostergade. I 1830'erne, da Klostergade skal brolægges, køber byen et stykke af urtehaven, så vejen kan få en ordentlig bredde.

Vinduer i Staldgårdens sokkel på prospektet antyder, at der har været et orangeri. I et orangeri dyrkedes vin og figen, og her opbevarede sarte planter om vinteren. I 1616 er omtalt, at der er leveret vindruer fra Koldinghus til Skanderborg Slot.

Adgangen til haven skete dels via Klosterporten midt på havens østlige side, dels gennem porten i Staldgården, og dels via en overdækket løngang fra Koldinghus, som det menes, at Frederik 2. har anlagt, da han anlagde flere af disse ved sine slotte. Det er også muligt, at Dronning Dorothea allerede havde

anlagt løngangen, så hun kunne færdes ugenert mellem de to haver – den ved slottets sydmur og den store slotshave. Løngangen blev fornyet i 1611-12.

CHRISTIAN 4. OG SLOTSHAVEN PÅ KOLDINGHUS

Ligesom sine forgængere, Dronning Dorothea og Frederik 2., interesserede Christian 4. sig også personligt for slotshaverne, bl.a. på Koldinghus. I 1594 og 1596 bestilte han selv frugttræer fra Amsterdam, og af hans dagbog fra 1618 fremgår det, at han købte urter og frø for 50 daler, og i 1636 handsker til urtegårdsmanden og svendene, hampesnøre til at sætte urter efter og krukker af sten til at vande urterne med. Han vidste godt, hvad det drejede sig om!

Af lensregnskabet 1619-1620 fremgår, at kongen mundtligt befalede, at der skulle op sættes et hus i urtehaven til at opbevare frugt i. Januar 1636 skriver Christian 4. til Jørgen Vind, at han skal bestille frugttræer i Holland, som kan blive plantet i foråret på Koldinghus.

Som det også vides fra Kongens Have og Rosenborg, interesserede Christian 4. sig meget for roser. Det har været roser i kongens have ved Koldinghus. Man har ud over at nyde dem i haven sikkert brugt dem til dekorationer på bordene til fester, og så har man syltet roser og tørret roser og brugt rosenvand til håndvask.

I 1615 fik lensmand Caspar Markdaner ordre af kongen om at sende roser til København og i 1618 at sende de røde roser, som er i haven til København. Samme år fik urtegårdsmanden på Koldinghus ordre til årligt at

Remmert Petersen: Christian 4. Museet på Koldinghus.

indsylte røde roser og sende dem til København. I Koldinghus lensregnskaber 1619-1623 indkøbtes hvert år en tønne til at sylte roser i. 1622 og 1623 betaltes hvert år for en æske til forsendelse af roser. I 1633 bestilte Christian 4. i Holland 1000 hvide rosentræer og 100 provencerosentræer. Om de gik til Koldinghus kan ikke ses. Også efter Christian 4.s tid blev der i 1653 sendt 3 tønner stødte roser fra Koldinghus til København til brug for hofkemiker Peter Paynck, formentlig til parfume-fremstilling.

Christian 4. interesserede sig for havens

blomster og træer, men han sørgede også for, at haven blev en ramme om hoffets selskabelighed, sådan som han f.eks. kan have oplevet det ved sit besøg i 1604 hos James 1. af England og hans Dronning Anna, der var Christian 4.s søster.

Christian 4. bad allerede i 1596 lensmanden Caspar Markdaner om at bygge et boldhus i haven. I 1610-11 blev der købt 46 "racket" bolde (engelsk racket = ketcher) og et hampereb til at placere tværs over boldhuset med et garnværk under samme reb – altså en tennisbane.

I 1619-20 nævnes, at der er bygget en beriderbane i haven efter kongens mundtlige ordre til tømmermand Jens Widdesen. Året efter byggede muremester Jørgen Pedersen en gang i urtehaven, der gik hen til den nye beriderbane, men om det hænger sammen med et ridehus, der skulle bygges i 1634, vides ikke.

HAVENS GRØNTSAGER OG FRUGTER

I Kancelliets Brevbøger og især i Koldinghus Lensregnskaber, der er bevaret 1610-1660, nævnes slotshaven, når der foregår udbetalinger i forbindelse med driften af haven, og de er derfor en meget vigtig kilde til, hvad man har dyrket i haven. Cand. hort. Annie Christensen har i et stort videnskabeligt værk, "Haverne dengang" fra 1999, gennemgået alle de frøindkøb, som er omtalt i lensregnskaberne mellem 1610 og 1643.

Leverandørerne af frø til haven kom hovedsagelig fra Bremen. I 1610 og 1611 køber urtegårdsmand Peter Iversen af frøkræmmer Peter Figenbom fra Bremen og This Smed fra Bremen "de frø, han ikke selv kan samle og

optage". Det pointeres, at urterne købes "til kongens behov". This Smed leverede også frø til Gottorp og til Haderslevhus. Han nævnes helt frem til 1629 og var fast leverandør til Christian 4.

Rodfrugter har været en meget væsentlig del af det, der blev dyrket i slotshaven. Der er købt frø til gulerod, rødbede, "bortfeldisk" roe, bede, pastinak og persillerod. Løg har været en meget brugt grøntsag foruden flere forskellige kålsorter. Blandt disse nævnes bl.a. brunkål, der var rødkål, men indtil et stykke op i 1700-tallet betegnede man farven lilla som brun. I enkelte regnskaber nævnes

Afbildning af melon i en fransk havebog af Jaques Le Moyne des Morques, 1586.

blomkål, men det var på dette tidspunkt meget dyre frø, der skulle hentes fra Italien.

Dronning Dorothea har formentlig ikke spist salat, men det er sandsynligt, at Christian 4. har gjort det. Salat spistes i Europa fra 1600-tallet, og der er købt koptulack-frø, der var hovedsalat, til husholdningen på Koldinghus.

Ærtefrø og bønnefrø er også blevet indkøbt. Ærter blev i 1600-tallet mest brugt til ærtesuppe, først fra o. 1650 begyndte man at spise friske ærter. Blandt bønnerne nævnes en særlig sort tyrkiske bønner.

Man var ved Christian 4.s hof ikke bange for at prøve nyt. Frø af flere artiskoktyper er indkøbt.

Agurk og melon dyrkedes på Koldinghus fra 1614. Måske har kokken her været særlig eksperimenterende, for først året efter blev der også købt disse frø til Rosenborg. Det var meget moderne i samtiden at dyrke meloner, men de var vanskelige at få frem i det kolde nordeuropæiske klima. Orangeriet er måske blevet brugt hertil. I Holland brugte man melonklokker til at beskytte planterne, her kan man også have lavet mistbænke af vinduesrammer. Man må huske på, at klimaet var koldere dengang end i dag – kulminationen på "den lille istid" var 1650-1720, så måske har det været reglen snarere end undtagelsen, at man ikke selv kunne producere frø, der kunne spire.

Krydderurter har været dyrket i store mængder. I regnskaberne fra Koldinghus nævnes merian, basilikum, timian, persille, salvie, dild, rosmarin og lavendel. Det nævnes i 1622, at man havde købt lavendel i Kerteminde, fordi dem, man havde i haven, var gået ud i løbet af vinteren.

Afbildning af lavendel. Fra Simon Paulli: *Flora Danica*, Danske Urtebog fra 1648.

Hvor ofte man har forsøgt sig med vindruer er svært at sige, men i et enkelt år 1616-17 omtales det, at urtegårdsmand Thue Nielsen leverede vindruer, pærer, rødder, løg m.m. fra Koldinghus til Skanderborg. Det er muligt, at vindruerne ikke kom fra den store have ved Staldgården, men fra den lille have, der har

ligget ved Koldinghus' sydføj "mellem slotets bro og badstuen". Her nævnes det, at der i 1634 er blevet dyrket vin "ved muren".

Den 24. juli 1661 blev der afholdt en synsforretning i slotshaven. Det var efter den sidste svenskekrig 1657-60, hvor først Carl 10. Gustavs tropper og siden Danmarks allierede polske og brandenburgske tropper havde hærget og plyndret det meste af Jylland, og hvor især Koldingområdet havde været hårdt ramt. To mænd fra Bjert og to fra Eltang var blevet sat til at syne frugten og havens vækst. De kunne konstatere, at pga. misvækst kunne der kun høstes 6 skæpper æbler og 4 skæpper pærer. Der var ingen blomster og kirsebær på træerne. De krydderurter, der var tilbage, var: 12 bede timian, 5 bede salvie, 1 bed persille, 1 bed lavendel, af grøntsager er der: 7 bede rødløg, 1 bed hvidløg, 1 bed agurk, 1 bed rød-beder, 1 bed hvidroer, hvidkål og grønkål.

Fire år senere foretages endnu en synsforretning efter urtegårdsmand Peter Sørensen's død. Han har i den mellemliggende tid tilsyneladende arbejdet mest med urter og blomster, for nu fandtes der i 4 kvadrater i haven: 23 bede timian, 1 bed balsam, 1 bed med forskellige blomster

1 ½ bed lavendel, 1 bed romersk kamille, ½ bed hjertensfryd, 2 ½ bed isop, 5 bede salvie, 1 bed krusemynte, 1 sevenbom. Kun et enkelt pæretræ, kaldet kongens træ, nævnes.

URTEGÅRDSMÆNDENE PÅ KOLDINGHUS

På denne tid var der ingen planteskoler, og næsten ingen litteratur om havebrug. Urtegårdsmændene, som gartnerne blev kaldt dengang, eksperimenterede, og på grundlag af

deres erfaringer blev bøgerne om have dyrkning senere skrevet. De første engelske og tyske havebøger blev udgivet i 1500-tallet. Den første danske bog om have dyrkning er Horticultura Danica af Hans Rasmussen Bloch fra 1647, og på Museet på Koldinghus findes et eksemplar af Simon Paulli: Flora Danica, Danske Urtebog fra 1648. Desuden findes en plantebog fra 1642 over planterne i haven ved Rosenborg.

Oplysningerne om urtegårdsmændene på Koldinghus er spredte. 1578-1587 nævnes Hans Skotte, 1610-11 Peter Iversen, 1633 Jens Urtegårdsmand og Niels Urtegårdsmand. 1643-1665 Peter Sørensen og 1665-67 Thomas Raffn.

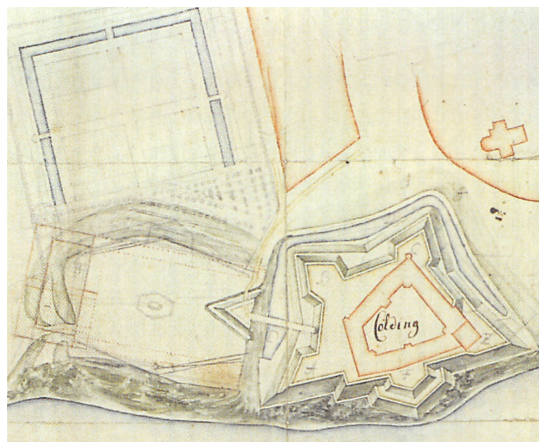
1636 blev Bartholomeus Jernschutt ifølge Kancelliets Brevbøger ansat som gartner i slotshaven på Koldinghus, og i årene 1638 og 1639 tog han flere nye grøntsager ind til dyrkning, men fra 1640 forsvinder interessen for nye tiltag helt – måske fordi der skiftedes gartner. I 1641 har lensmanden Ernst Normand indberettet, at Jernschutt har været "forsømmelig" og "uflittig" i sin bestilling, og at han har "forparteret" urterne ud af haven, så der nu næsten ingen er tilbage. Lensmanden får besked på, at han skal afkræve Jernschutt regnskab for, hvor 500 poder, som han har overtaget fra den tidligere urtegårdsmand, er blevet af, og hvis han ikke kan gøre det, skal han sende ham til Bremerholm (dvs. i fængsel i København) og i hans sted ansætte en dygtig urtegårdsmand.

Jernschutt blev dømt til at arbejde på Bremerholm i jern i et år, men allerede 22. august 1641 giver kongen Jørgen Vind tilladelse til at sætte ham på fri fod igen. Begrundelsen kender vi ikke.

SLOTSHAVEN OMLÆGGES

I foråret 1668 sker der en omfattende ændring af slotshaven. Fredericias kommandant Diderich Busch skriver til Hans Schack, at han må undvære 180 mand ved garnisonen i Fredericia, fordi han har fået ordre til at sende dem til Kolding for at hjælpe gartneren i Kolding med gravearbejde og med kløvning af sten. I Forsvarets arkiver i Rigsarkivet er fundet et kort, der sandsynligvis er samtidigt med dette arbejde og som viser planen for den nye have. Den er som det kan ses på kortet, nu streng symmetrisk efter tidens stil. Det er nu et stort hesteskoformet anlæg med åbning op imod Staldgården afgrænset af at tre kanaler. Midt på de tre sider er lagt en bro over kanalen. Inden for hestekoer er placeret 4 kvadrater, der hver i sær er opdelt i 4 afdelinger, og haveanlægget blev indrammet af en tæt træække langs havens nye plankeværk. Skråningen op mod Staldgården er efter kortet også tilplantet med træer.

Gartneren på Koldinghus var nu Joachim Scheel, der var kommet til Kolding i 1667. Det var en meget stor anlægsopgave at stå for nyindretningen af haven, der formentlig har varet nogle år, og derfor fik han også ud over sin gartnerløn på 300 rigsdaler om året i 1671 en ekstra "benådning" på 100 rigsdaler. Hans problem var imidlertid, at han selv måtte lægge pengene ud og havde stort besvær med at få dem udbetalt af skatkammeret. I 1672 fik han en anvisning til toldereren i Odense, som heller ikke ville betale ham, og skatkammeret måtte trække anvisningen tilbage. Da han endnu i 1675 ikke havde fået hverken løn eller sine udlæg til havens drift refunderet, forlod han i marts måned Kolding. Det

Slotshaven efter omlægningen 1668. Fra Vejle Amts Årbøger, 1994.

vides ikke, hvem der fulgte efter ham, men o. 1685 var en ny gartner, Joachim Saltau tiltrådt, og han blev i jobbet til 1725, hvor han efterfulgtes af sønnen Frederik Saltau, der igen efterfulgtes af Peter Bertelsen fra 1739.

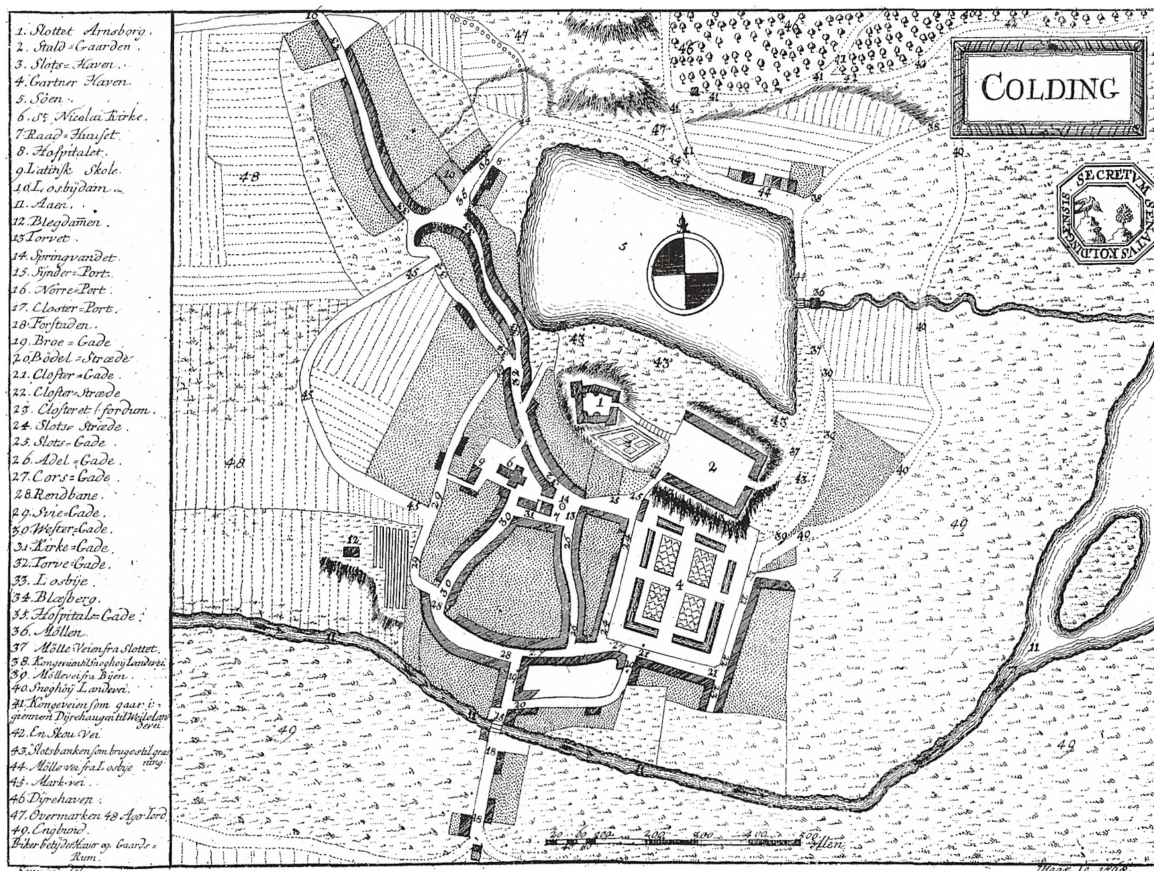
I 1703-1713 forpagtede navngivne borgere i Kolding for tre år ad gangen dels Koldinghus ladegård, dels frugthaven for i alt 300 rigsdaler om året. For frugthavens vedkommende forpligtede borgerne sig til at holde haven i god stand, bl.a. ved gødning og lade Joachim Saltau føre tilsyn med, at de behandlede det forpagtede tilbørligt. Det var en betingelse, at når kongens taffel ønskede det, kunne de rekvirere frugt fra haven uden beregning. Hvad der ellers skete i haven i denne periode vides ikke bortset fra, at den yngre Saltau i 1730erne søgte om at få repareret orangerikælderen under Staldgårdens sydfløj, fordi det var det eneste sted, hvor blomster og gevekster kunne beskyttes for kulden om vinteren.

HAVEN SÆTTES TIL SALG 1748

Selv om Frederik 4. i 1720'erne havde omdannet Koldinghus til et moderne barokslot – i hvert fald i det ydre – så besøgte kongen og hoffet kun meget sjældent Kolding og Koldinghus. Det har formentlig knebet med at holde den store slotshave, nu oftest kaldet frugthaven, ved lige. De arbejder, gartnerne udførte, var oftest på den mindre have, der lå syd for Koldinghus sydfløj.

I 1748 besluttedes det på hofbygmester Thuras opfordring at sælge haven. Den blev efterfølgende solgt ved auktion til kammerherre og oberst baron C.C. Schenk von Winterstedt, der var regimentschef ved 1. fynske kyrasserregiment, der fra 1740 var stationeret i Kolding. Han valgte dog allerede året efter at sælge haven videre til ritmesteren ved samme regiment Johann Friederich von Boeck.

På kortet i Pontoppidans Danske Atlas fra 1768 gengives haven opdelt i kvadrater som

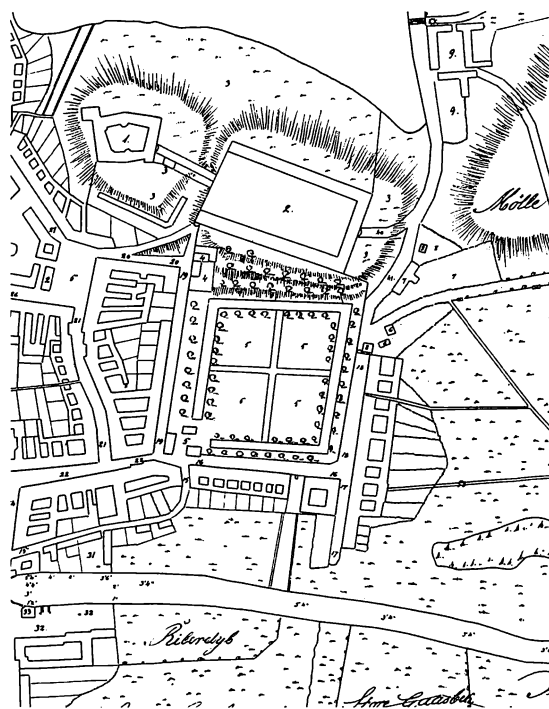

Pontoppidans Danske Atlas. Kortet fra Kolding, dateret 1768.

beskrevet ved nyanlægget af haven i 1668, men nu ligger der umiddelbart syd for Staldgårdsporten et hus, der har front mod nuværende Markdanersgade og Akseltorv. Det må være det hus, der er beskrevet i brandtaksationen fra 1771 som hus nr. 257 på Slotshavens grund. Husets ejer er ritmester Boeck, det er vurderet til 950 rigsdaler, 7 fag langt og to etager højt med et tværhus mod syd.

Johann Friederich von Boeck døde i 1779, året efter sin kone, og hans ejendom er derefter blevet delt i to. Gården, han havde bygget, ejes ved brandtaksationen i 1781 af apoteker Christian Cornelius Eilschou. Huset har fået nyt husnummer 260, men er stadig 7 fag langt og to etager højt og takseret til 950 rigsdaler, selv om det beskrives som "forbedret". Baghusene beskrives som "et sidehus til sønder, 3 fag 1 loft høj, et tværhus til øster, 6 fag en etage høj, et halvtag til nord 8 fag, forbedret med 2 fag". Eilschou var fra Odense, født i 1717 og apoteker ved Løveapoteket 1744-1779, hvor han efterfulgtes af sin søn Morten Christian Eilschou. Han døde 1790.

Oberstløjtnant von Boecks datter, frøken Boeck, beholdt hele haven, men flyttede selv ned i havens sydvestlige ende, hvor gartneren formentlig altid har boet, og er ifølge brandtaksationen fra 1781 ejer af de to huse nr. 261 og 262. Det ene er 7 fag langt og 1 etage og har et tværhus til nord på 8 fag. Det andet er 8 fag langt 2 etager og ligger til Klostergaden. Disse huse lå på hjørnet af Slots-gade og Kloster-gade. Elisabeth Margrethe Boeck er med i folketællingen 1787 for Kolding Købstad. Hun er 56 år på dette tidspunkt og lever af sin pension. I husene bor også Frederica Elisabeth Boeck, der er logerende og 28 år, samt to tjenestepiger.

Udsnit af Trøjels kort over Kolding, 1823. Husene ved Staldgårdsporten og i havens sydvestre hjørne er betegnet med henholdsvis nr. 4 og nr. 5.

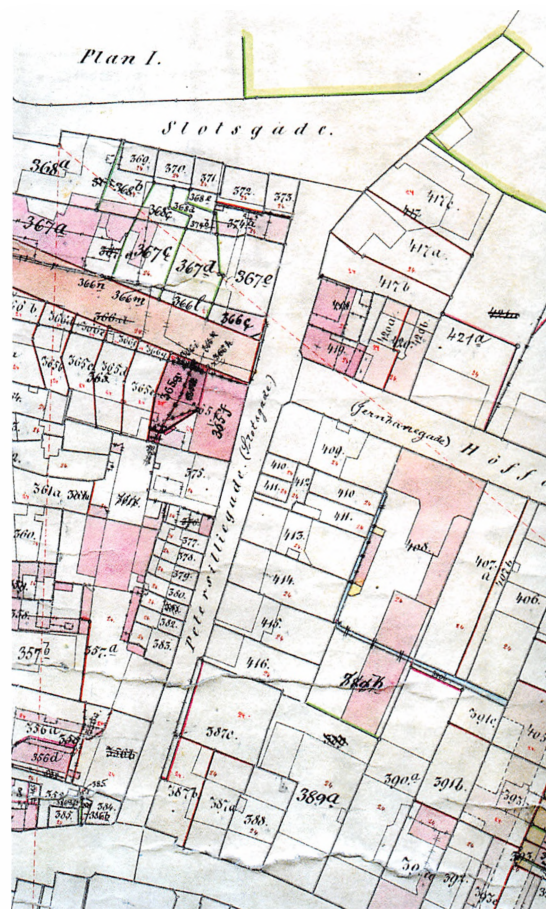
I 1801 er Elisabeth Margrethe Boeck 70 år og deler hus med Frederica Elisabeth Boeck, der i 1796 var blevet gift med løjtnant Christopher von der Osten, sekondløjtnant ved 2. eskadron. Elisabeth Margrethe Boeck døde i 1807. Hun arvedes af Frederica Elisabeth Boeck, der døde allerede 1812. Von der Osten nåede at blive major og døde i 1822. Deres ejendom i den gamle slotshave var imidlertid allerede i 1811 solgt til stiftslandinspektør Daniel Wesenberg, som først afhændede en strimmel til en reberbane, og siden i 1812 det øvrige til gartner Warberg. Havens areal var stadig ca. 5 tdr. land. Warbergs enke solgte

hendes egen have ved lige. Elisabeth Boecks kontrakt om den søndre skråning fornyes 24. januar 1802. Det må betyde, at haven er fulgt med hendes del af ejendommen. I 1807 får hendes svigersøn kaptajn von der Osten, overladt det samme stykke, og i 1813 får Jørgen Frederik Warberg den søndre staldgårdsbanke i arvefæste for de samme 8 mark årlig ”da han nu er ejer af Kolding Slots Køkkenhave”. Desuden vides det, at Kolding by midt i 1830erne købte en strimmel af gartnerhaven for 100 rigsdaler for at sikre, at Klostergade fik en ordentlig bredde.

Som ovenfor omtalt købte boligspekulanterne kaptajn Høffding og købmand J.S. Borch i 1847 hele haven af Warbergs enke for at udlægge området til fortrinsvis boligbyggeri. Byggeriet i Klostergade kom først i gang. En ny gade, Høffdingsgade, blev anlagt på tværs gennem haven og i 1861 blev den brolagt. Det først hus, der blev bygget på gaden, var klubbygningen ”Enigheden”, der stod færdig i 1856. I 1876 førtes gaden igennem til Akseltorv. Det nye stykke, der krævede nedrivning af den gamle gård, Brandorffs Gård, på Akseltorv, blev kaldt Nygade. I 1891 fik hele strækningen fra Munkegade til Akseltorv det nuværende navn Jernbanegade. På dette tidspunkt var en god del af gaden bebygget, og der var ikke meget tilbage af den engang så imponerende slotshave ved Koldinghus.

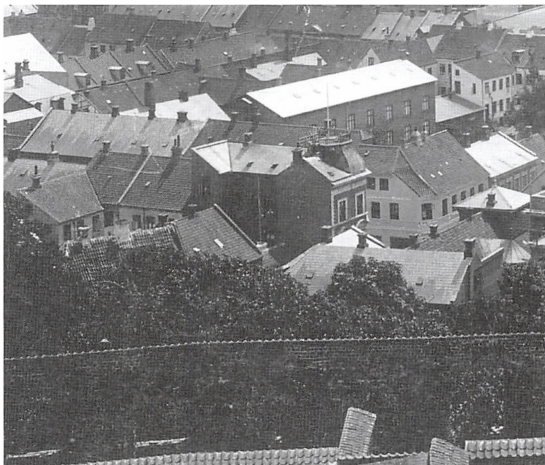
Ved en grundig gennemgang af bl.a. lensregnskaberne 1610-60 og regnskaberne for de kongelige haver i Rigsarkivet samt de ældste byggesager, der findes dels i Landsarkivet i Viborg og dels på Kolding Stadsarkiv, vil der sikkert i fremtiden kunne findes endnu flere oplysninger om den store have på sydskråningen neden for Koldinghus Staldgård.

Matrikelkort over Koldings byjorder, 1869. Slots-haven er nu ved at blive bebygget. Kolding Stadsarkiv, K 128.

KILDEHENVISNINGER

- Bloch, Hans Rasmussen: Horticultura Danica, 1647.
 Boeck; Hector: En officersslægt gennem 800 år. Slægten Boeck i Kongeriget Danmark-Norge fra 1714, 1957.
 Christensen, Annie: Haverne – dengang. 1999.
 Dahl, N.H. Stephen: Koldinghus Slotshave gennem tiderne, Kolding Avis 7. Marts 1923.

Øverst: Udsigt fra Koldinghus mod Slotsgade 1902. De to tage i forgrunden må være von Boecks gård fra o. 1750.

Nederst: Kvindernes Bygning, Slotsgade 1, med sprøjtehuset fra 1841 nærmest Staldgården, 1921.

Dahl, N.H. Stephen: Slotshaven og slotsgartnere ved Koldinghus. Gartner Tidende 10. April 1923.
 Dahl, Bjørn Westerbeek: Da Kolding skulle befæstes. To kort fra 1600-tallet, Vejle Amts årbøger, 1994.
 Dahl, N.H. Stephen: Slotshaven ved Koldinghus, Vejle Amts Årbøger, 1928.
 Danmarks Kirker, Vejle Amt, 2. Bind. Kirkerne i Kolding. Nyere kirker, kirkegårde og forsvundne kirker: Gråbrødre Kirke, 2010.

Eliassen, Peder: Kolding fra Middelalder til Nutid, 1910.

Fleming, Laurence and Alan Gore: The English Garden, 1979.

Fyhn, Jens Jørgen: Arkivregistraturer, Kjøbstaden Kolding desangaaende. Maskinskreven afskrift efter håndskreven bog på Kolding Borgmesterkontor.

Fyhn, Jens Jørgen: Efterretninger om Kjøbstaden Kolding, 1848 med supplement 1858.

Jørgensen, Ole: Georg Brauns beskrivelse og billede af Kolding 1587. Museet på Koldinghus, årsberetning 1979-1980.

Kancelliet Brevbøger 1551-1648.

Koldinghus Lens Regnskab 1610-11, Udgivet af Birgitte Dedenroth-Schou i samarbejde med Anemette S. Christensen af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1984.

Kluckert, Ehrenfried: European Garden Design, 2005.

Paulli, Simon: Flora Danica, Danske Urtebog, 1648.

Pontoppidan, Erich, fortsat af Hans de Hofman: Den Danske Atlas, V, 1769.

Ravnholt, A.: Lidt om bakkeskråningerne og Staldgården ved Koldinghus, Vejle Amts Årbøger, 1925.

Scheel, Christian Fredrik: Joachim Scheel, gartner på Koldinghus, Koldingbogen 2007.

Sjerup Hansen, Jens: Koldinghus Slotshave. Dronning Dorothea haver ved Koldinghus, 1995.

Thim, Torben: Christian IV og hans roser, 2006.

Tholle, Johannes: Slotshaven ved Koldinghus. Nogle tilføjelser og bemærkninger til den tidligere artikel herom, Vejle Amts Årbøger 1929.

Thomsen, Ludvig: Kærlighedsstien og Slotsbanken, Kolding Folkeblad 3. Marts 1932.

Rigsarkivet:

Rentekammeret 2245-111. Danske Afdeling. Århus og Ribe Stifters Renteskriverkontor. Div. dok. angående Koldinghus Slot og ladegård.

Landsarkivet for Nørrejylland:

B 73 A. Koldinghus Birk. Auktionsprotokol 1740-61.

D 14. Kolding Rådstue, 280. Diverse dokumenter vedrørende Koldinghus 1719-1818.

Brandtaksationer, Kolding Købstad 1761-1867, kopi i Kolding Stadsarkiv.